

ЖІНОЧА ОСВІТА В ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX - ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Дрокіна Т. М.

Наук. керівник: к. і. н., доц. **Вороніна М. С.**

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

У наш час не виникає жодного сумніву, що жінка посідає в системі науки та освіти досить значне місце. З кожним роком зростає відсоток зайнятості і рівень кваліфікованості жінок. Міфи, які були широко розповсюджені протягом багатьох століть, про неспроможність жінки опанувати знаннями та професійними навиками руйнуються кожен день.

Актуальність теми. Гендерна політика сьогодні є досить важливою складовою економічного, культурного та політичного життя суспільства. Вона спирається на позитивні досягнення минулого та чітко планує роль і місце жінки в сучасному та майбутньому. Освіта є невід’ємною складовою гідного статусу жінки в суспільстві та залишається досить важливим питанням. Від вирішення цього питання залежить стан соціальних, політичних та економічних змін у суспільстві.

У XXI столітті проблема освіти жінок не є такою гострою як, наприклад, у другій половині XIX – на початку XX століття, але її актуальність не зменшується. На жаль й досі ще поширена думка про те, що жінка неспроможна до наукових відкриттів.

Формування системи жіночої освіти відбувалося на тлі зіткнення поглядів прибічників жіночого рівноправ’я в усіх сферах життя та консерваторів, які вважали необхідним залишити все по-старому.

Об’єкт дослідження – розвиток освіти в Харківській губернії у другій половині XIX – на початку XX століття. **Предмет дослідження** – становлення і розвиток освіти жінок у Харківській губернії у другій половині XIX – на початку XX століття.

Історіографія дослідження. Під час написання статті досліджено твори прогресивних вітчизняних вчених та педагогів даного періоду, таких як Д.І.Багалій, Н.Жебилов, І.Ф.Познанський та інш. Вони висвітлюють проблеми

становлення і розвитку освіти жінок. Так Н.Жебилев у своїй праці висвітлює багато важливої інформації стосовно Харківського інституту шляхетних дівчат [3]. Не можливо залишити без уваги працю відомого українського письменника Г. Квітки-Основ'яненка «О Харькове и уездных городах Харьковской губернии». Вона надає інформацію стосовно розвитку освіти саме в Харкові [4]. Цікаві матеріали щодо даної теми можна знайти в праці М.Рижкової «Розвиток освіти жінок у Харківській губернії (друга половина XIX – початок XX століття)» [8].

У процесі реалізації завдань дослідження застосовувалися такі методи: систематизації й класифікації наукової літератури та історичних джерел, конкретно-пошукові методи відбору, які дозволили визначити основні положення, що склали науково-теоретичну базу дослідження.

З початку XIX століття панівною думкою про місце та роль жінок у суспільстві було виконання жінкою обов'язків дружини, матері та господині. Жінка повинна була допомагати чоловікові, виховувати дітей та займатися домашнім господарством. Тому якісна, серйозна жіноча освіта, отримання якої б дозволило жінкам розширити межі побудови власного життя за традиційною моделлю «оселя батьків – заміжжя – берегиня власного родинного вогнища» була не потрібна [9; с. 15].

Громадський діяч В. Белінський так охарактеризував статус жінки у тогочасному суспільстві: «Жінки відповідно до домінування характеру любові та почуття створені діяти в тих же самих сферах, де діє чоловік. Духовне панування чоловіка над жінкою має своїм джерелом не природу жінки, а її виховання та різні соціальні стосунки, що століттями тримали жінку в стані морального рабства. Отримуючи дуже погане та обмежене виховання та освіту, жінки до заміжжя – власність батьків, а після заміжжя – чоловіків, повинні були вважати за гріх цікавитися, наприклад, мистецтвом або наукою» [7].

Проблеми жіночої освіти, як і жіноче питання в цілому, привертати увагу суспільства в 50–60-ті роки XIX століття – напередодні та після скасування кріпосного права. Це було пов'язано, з одного боку, з поступовим поширенням ліберальних ідей про рівність чоловіків і жінок, з іншого, зі змінами в соціальному становищі значної частини дворян після реформи.

Ситуація дещо змінилася з середини XIX століття як у Харківській так і в інших губерніях Російської імперії. Передумовами цього стали швидкі темпи промислового розвитку та соціально-політичні запити суспільства. Ці фактори створили сприятливий клімат для вдосконалення системи жіночої освіти та поступової зміни пріоритетів в навчанні жінок.

Таким чином перед тогочасним суспільством постало завдання заснування жіночих середніх навчальних закладів, які були б недорогими, відкритими, доступними для всіх станів. Серед цих закладів чільне місце посіли гімназії.

У 1812 році у Харкові було відкрито інститут шляхетних дівчат. Він став одним із перших в Україні та був заснований за ініціативою дворянського Товариства благодійності. Одним із засновників інституту був відомий український письменник та громадський діяч Григорій Квітка-Основ'яненко. Письменник особисто добирав викладачів, а також займався вирішуванням усіх організаційних питань. Згодом він витратив майже всі свої статки на інститут. Гулак-Артемівський писав: «Палкий ентузіазм, невтомна діяльність та безкорисливість Квітки у здійсненні цієї корисної справи (мається на увазі утворення дівочого інституту в Харкові) поборолі всі перешкоди» [8; с.17].

У 1812-1818 роках інститут існував як приватний заклад. Його функціонування було можливим лише завдяки безкоштовному викладанню в ньому вчителів інших навчальних закладів міста Харкова. Але подальше існування інституту на таких умовах стало неможливим. Виникла думка звернутися за допомогою до дворянства усіх малоросійських губерній і на базі Харківського інституту створити Малоросійський дівочий інститут. Ця ідея так і не була здійснена, а проблему матеріального забезпечення закладу вирішили іншим шляхом. У 1818 році завдяки турботам Григорія Квітки-Основ'яненка Харківський інститут було прийнято під протегування імператриці Марії Федорівни.

Правила вступу до інституту були досить своєрідними. Наприклад, вступниця крім заяви, додавала ще довідку про походження та стан здоров'я. Дівчата з фізичними вадами не приймалися до інституту. Наказ про зарахування до інституту підписувала особисто імператриця [4; с. 53].

Безкоштовно мали змогу навчатися та утримуватися певна кількість дівчат дворянського походження, стипендіаток. Також до інституту приймалися

пансіонерки. Вони вносили за своє навчання та харчування певну платню, а також приносили в інститут посуд, книги, одяг, взуття та постіль. Цікаво, що у Харківському інституті шляхетних дівчат з самого початку існувала ще одна категорія вихованок – напівпансіонерки. Від пансіонерок вони відрізнялися тим, що жили зі своєю родиною, а приходили в інститут лише для навчання.

Програма навчання закладу мала практичний характер і була спрямована на те, щоб дівчата після закінчення інституту мали можливість та необхідні знання для праці гувернантками або домашніми вчительками у багатих родинах. У навчальному закладі викладалися такі предмети, як історія, закон Божий, арифметика, фізика, географія, риторика, граматики, чистописання, малювання, рукоділля. Необов'язковими були такі предмети, як музика, танці та іноземні мови. Характер навчання і виховання мав бути суто практичним, це й обумовило необов'язковість вивчення іноземної мови.

Харківський інститут шляхетних дівчат не тільки давав вихованкам необхідну освіту і виховання, але й опікувався їхньою долею. Наприклад, один з пунктів статуту інституту передбачав прийняття прохань від бажаючих одружитися з тією чи іншою дівчиною, якщо у неї немає рідних. В цьому випадку вона отримувала матеріальну допомогу [4; с. 37]. Такі справи розглядав комітет інституту, який також допомагав випускницям у справі працевлаштування. З перших років існування інституту почала поширюватися практика залишати най здібніших випускниць в інституті в якості помічниць наглядачок та вчительок.

Отже можна стверджувати, що завдяки невтомній праці громадських діячів, які опікувалися цим навчальним закладом, та педагогічному персоналу, що організував навчальний процес на належному рівні, Харківський інститут шляхетних дівчат став першою сходинкою на шляху здобуття жінками доступу до сфери педагогічної діяльності.

В наслідок реформ 60-х – 70-х років XIX століття почали виникати жіночі училища двох розрядів. Жіноча середня освіта у Харкові на початку XX століття ні в кількісному, ні в якісному плані не поступалася чоловічій. У 1860 році у місті Харкові була відкрита перша жіноча гімназія [5; с. 174].

Однією з форм початкової освіти в другій половині XIX століття стали недільні школи. Прикладом такої форми навчання може бути Харківська жіноча недільна школа, організатором, керівником і вчителькою якої більше

п'ятдесяти років була Х.Д.Алчевська. Безкоштовне чотиригодинне викладання велося по неділях та святкових днях в приміщенні Першого губернського училища відповідно до статуту Харківської жіночої недільної школи, причому викладачі за свою роботу плати також не отримували.

У другій половині XIX століття в Харківській губернії з'явилися середні навчальні заклади, які надавали професійну освіту жінкам. Так, наприклад у 1877 році у Харкові була заснована Жіноча реміснична школа Харківського товариства поширення в народі письменності. У цій школі жінки мали змогу навчитися швейній справі.

Восени 1906 року були відкриті Харківські приватні жіночі курси імені Н.І.Невіанд з юридичним відділенням. Статут закладу був розроблений з урахуванням університетського статуту та з використанням проекту положення про вищі жіночі курси Товариства взаємодопомоги трудящих жінок Харкова. Програми дисциплін, зміст навчання та іспити були сформовані відповідно до навчального плану юридичного факультету Харківського університету. Але нажаль цей заклад проіснував всього три роки [7; с. 2].

У 1917 р. в Харкові діяло вже 20 жіночих гімназій, 3 реальних училища, одно комерційне училище, семінарія, художнє, музичне училища, жіноче єпархіальне училище, інститут шляхетних дівчат, 35 міських початкових училищ, 20 приходських шкіл, недільні школи, художньо-естетичні студії, різноманітні курси. [9; с. 380].

Отже, можна зробити висновок, що протягом XIX століття в Харківській губернії сформувалася організаційно розвинена та різноманітна система освіти жінок. Вона включала в себе різні рівні – початкову, середню, вищу. Кожний із зазначених рівнів, в свою чергу, складався з багатьох елементів. Також слід зазначити, що Харківській інститут шляхетних дівчат, жіночі гімназії, школи курси та інш. попри їх недоліки, допомогли жінкам усвідомити себе поза родиною, реалізувати прагнення суспільної діяльності, надали можливість та право самостійного існування.

Література:

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. Харків: Основа, 1991. 256 с.
2. Багалея Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905): В двух томах. Т. II. X. : Репринтное издание, 1993.

973 с.

3. Жебылев Н. Исторический очерк деятельности Харьковского института благородных девиц за 100 лет его существования. Харьков, 1912. 147 с.

4. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. О Харькове и уездных городах Харьковской губернии. *Зібр. творів*: у 7 т. К., 1981. Т.7. 64 с.

5. Коломієць Т.В., Ярмиш О.М. Культура Харкова на зламі століть (кінець XIX – початок XX ст.). Х., 2003. 256 с.

6. Об условиях приема в студенты и вольнослушатели университетов и других высших учебных заведений. *Журнал Министерства народного образования*. 1908. Новая серия. Ч. XVI. 107 с.

7. Познанский И. Ф. В. Г. Белинский о воспитании. М., 1949. 127 с.

8. Рижкова М.С. Розвиток освіти жінок у Харківській губернії (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.01. Мелітополь, 2011. 20 с.

9. Ярмиш О. Н., Посохов С. І., Епштейн А. І. Історія міста Харкова XX століття. Харків: Фоліо; Золоті сторінки, 2004. 686 с.